ASEAD 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

EJSER 13th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES

25-27 Mayıs / May 2024, Bern-İSVİÇRE / Bern-SWITZERLAND

BİLDİRİLER KİTABI
PROCEEDINGS BOOK

Azerbaijan National Academyof Sciences, Shymkent University, Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, and Eurasian Journal Of Social And Economic Research

astana yayınları

AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)

ASEAD 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU

EJSER 13th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES

25-27 Mayıs / May 2024, Bern-İSVİÇRE / Bern-SWITZERLAND

ISBN: 978-625-6501-88-1

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı:

Prof. Dr. İsa Ekberoglu HABIBBEYLI
Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
Prof. Dr. Seytkulov N. A.
Shymkent University, Kazakhistan
Prof. Dr. S. M. TURABDJANOV
Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, Ozbekistan
Prof. Dr. Ongarkul KOBLANOVA
Shymkent University, Kazakhistan
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU
ASEAD, Türkiye

Editörler:

Prof. Dr. Ongarkul KOBLANOVA
Shymkent University, Kazakhstan

Dr. Sevil PİRİYEVA KARAMAN
Ankara Üniversitesi, Türkiye

Toplam Bildiri Sayısı: 235
Türkiye'den Katılan Bildiri Sayısı: 103
Diğer Ülkelerden Katılan Bildiri Sayısı: 132
Katılım Sağlayan Ülkeler: Türkiye, ABD, Afganistan, Avusturya, Azerbaycan, Cezayir, Etiyopya, Irak, İran, İtalya, Kazakistan, Kosova, Lübnan, Nijerya, Özbekistan, Pakistan, Rusya, Senegal, Suriye

Bu kitap sempozyumda sunulmuş olan bildirilerin Tam Metinlerini kapsar. Yazıların yasal ve etik sorumluluğu yazarına aittir. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

03 Temmuz 2024
ANKARA

27 Haziran 2018'de yayımlanan Akademik Teşvik Yönetmeliği Madde 7/9 da belirtildiği üzere "(9) (Değişik: RG-17/1/2020-31011-CK-2043/3 md.) Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır". Bu kapsamda 25-27 Mayıs 2024 tarihlerinde Çimkent Üniversitesi ve Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin ortak düzenlediği ASEAD 13. Sosyal Bilimler Sempozyumu Akademik Yükselme ve Teşvik Ödeneği kriterini sağlamaktadır.

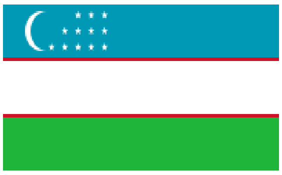

ABD

IRAK

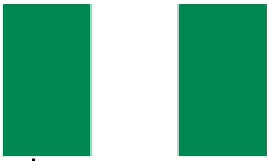
NİJERYA

AFGANİSTAN

İRAN

PAKİSTAN

AVUSTURYA

İTALYA

RUSYA

CEZAYİR

KOSOVA

SENEGAL

ETİYOPYA

LÜBNAN

SURİYE

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. İsa Ekberoğlu HABİBBEYLİ	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
Prof. Dr. Ongarkul KOBLANOVA	Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Seytkulov N. A.	Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. S. M. TURABDJANOV	Tashkent State Technical University Named After Islam Karimov, Ozbekistan
Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA	Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU	ASEAD, Türkiye
Doç. Dr. Erlan BAKİEV	American University of Central Asia, Kırgızistan
Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Hakife AKTAŞ BELEK,	Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
Dr. Loris Dİ NALLO	University of Cassino and Lazio Meridionale, Italy
Dr. Muhammad FAISAL	Ministry of Human Rights Commission, Pakistan
Dr. Sevil PİRİYEVA KARAMAN	Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Seyfettin ARSLAN	Hamburg Üniversitesi, Almanya

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOV	İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Adem BAYAR	Amasya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adem PEKER	Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN	Amasya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali Efdal ÖZKUL	Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC
Prof. Dr. Ali TOMAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Alla MONGUŞ	Tıva Devlet Üniversitesi, Rusya
Prof. Dr. Almaz Ülvi BİNNATOVA	Azerbaycan Milli Bilim Akademisi, Azerbaycan
Prof. Dr. Almira İBAŞOVA	Çimkent Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Asif HACILI	Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Aslı YENİPAZARLI	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bakıt AYTBAEVA	Karağandı Böketov Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Burhan BALTACI	Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS	Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğ ÖNER	Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Feda REHİMOV	Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Feride ÖNAL	Fenerbahçe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ferit İZCİ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Georgi GAGANİDZE	Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Giuli ALASANIA	University of Georgia, Gürcistan
Prof. Dr. Gülhanım ÜNSAL	Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR	Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasret Elçin KÜRŞAT ÇOŞKUN	Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İrfan KALAYCI	İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	University of Pristina, Kosova
Prof. Dr. Kamile AKGÜL.	Haliç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kakhaber KORDZAİA	Caucasus International University, Gürcistan
Prof. Dr. Karimov Narboy Ganiyevich	Tashkent State Economic University, Uzbekistan
Prof. Dr. Mihai VODA	Dimitrie Cantemir University, Romanya
Prof. Dr. Muradov Reşad ŞAHBAZOĞLU	Azerbaycan Devlet İktisat Ün., Azerbaycan
Prof. Dr. Mervet MUSLOVSKY	Uluslarası Vizyon Üniversitesi, Makedonya
Prof. Dr. Nasriddin Sadriddinov TALBAKOVİCH	Kurgan Tube State University, Tacikistan
Prof. Dr. Necati KAYHAN	Karabük Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Nihat BATMAZ Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nurlybek SEİTKULOVA Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Ongarkül KOBLANOVA Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA. Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Rajabov Rajab KUCHAKOVİCH Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Prof. Dr. Rifat ŠKRİJELJ University of Sarajevo, Bosna-Hersek
Prof. Dr. Rovshan ALİYEV Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK KÖK Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Serik DAİRBEKOV Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Simon GELASHVİLİ Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Stıçeva Olga ANDREEVNA Çimkent Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Süphan NASIR İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Svetlana Tyutyunnykova VLADİMİROVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Tamara Merkulova VYKTOROVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Teimuraz BERİDZE Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHESENLİ Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Tologon OMOSHEV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Turgut ÖZKAN Beykent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abidat ATABİEVA Moskova Finans-Endüstri “Sinergiya” Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Assoc. Prof. Anna Paola MICHELI University of Cassino and Lazio Meridionale, Italy
Doç. Dr. Altınay KALJANOVA Çimkent Pedagoji Üniversitesi, Kazakistan.
Doç. Dr. Aripov Abdugani ABDUHAMİDOVİCH Tajikistan State University, Tacikistan
Doç. Dr. Asiman GULİYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ayfer UZ Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Bahar AŞCI Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Barış Tolga EKİNCİ Beykent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN Fırat Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Dauren JANABAEV Çimkent Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Dilek KOÇAK Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Elnare SAMEDOVA Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Erlan BAKIEV American University of Central Asia, Kırgızistan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ferhunde HAYIRSEVER TOPÇU Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ferihan POLAT Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Firdaus NOROV Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Funda ÇONDUR Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Gaini MUKHANOVA T.Rıskulov Kazak İktisat Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Geray MUSAYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Gulhan ABEDALAZIZ MOH’D JALAL AL TURK Ankara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Gulnara RZAYEVA Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Güljamal JORAYEVA H. A. Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. H. Burçin HENDEN ŞOLT Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hilale CAFEROVA AMEA İdare Etme Sistemleri Enstitüsü, Azerbaycan
Doç. Dr. Hüsniye AKILLI Nuh Naci Yüksel Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU ASEAD, Türkiye
Doç. Dr. Kadir DABBAĞOĞLU Arel Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Kurbonov Abdukarim RAKHİMOVİCH Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Doç. Dr. Kürşat KURTULGAN Mersin Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Maia KHİKVADZE Batum Devlet Üniversitesi, Gürcistan
Doç. Dr. Mariya KOCHKORBAEVA Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Masoumeh DAEİ Tebriz Peyame Nur Devlet Üniversitesi, İran

Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Murat AKKAYA	İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mutahayira MADZHNUNOVA	Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Natiq QURBANOV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Nil Esra DAL	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray Hilal TUĞAN	Hacıbayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurdan KUŞAT	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurgün TOPALLI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nüsrət QURBANOV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Onur Başar ÖZBOZKURT	Tarsus Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Rahmatullo AMİNOV	Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Rovshan ALİYEV	Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Rustamov Shavkat RAKHİMOVİCH	Tajik State University, Tacikistan
Doç. Dr. Saadet GANDİLOVA	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Salih KALAYCI	Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Samir HAMİDOV	Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Senem GÜNGÖR	Başkent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seniha ÜNAY SELÇUK	Düzce Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sharifdzhon Tojiboev GAYBULLOEVİCH	Khujand State University, Tacikistan
Doç. Dr. Sıddık BAKIR	Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Sonay AYYILDIZ	Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Svetlana BAYMOLDINA	Avrasya Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Şenay KAYĞIN,	Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ülhak ÇİMEN	Atatürk Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yeliz MOHAN BURSALI	Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL	Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman EREN	Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Armağan GÜNEŞ	Harran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÜNAL	Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Can ŞAHİN	Erzincan BY Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem ÇELİKİZ	İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eren Alper YILMAZ	Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Okan AKKIN	Ardahan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÖKDAYI	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Kamil KANIPEK	Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YILMAZ.	Fırat Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Alpin GÜLŞEN	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN.	Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN	Hacıbayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Nuri YAZICI	Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Senem ALTAN	Doğuş Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK	Hitit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Anna Maria CALCE	University of Cassino and Lazio Meridionale, Italy
Dr. Atilla YORMA	Uluslarası Vizyon Üniversitesi, Makedonya
Dr. Gulzhamal JHORAEVA	Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Dr. Hakife AKTAŞ BELEK	Türkiye
Dr. Jazira SAYIN.	Gumilyov Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Dr. Lazlo MARACZ	Universiteit van Amsterdam, Hollanda
Dr. Loris Dİ NALLO	University of Cassino and Lazio Meridionale, Italy
Dr. Mark FELSHEIM	Milwaukee Area Technical College, USA
Dr. Mohammad Monir ALAM	University of Jammu, India
Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Sevil PİRİYEVA KARAMAN	Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Vildan BORMAMBET	Ovidius Üniversitesi, Romanya
Ajayi, Olayemi T.,	Lead City University, Nigeria
Dr. Zakir ÇOTAEV	Manas Üniversitesi, Kırgızistan

DERGİ HAKKINDA

Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)(***Eurasian Journal of Social and Economic Research (EJSER)*** 2013 yılında kurularak, 2014 yılında Türkçe ve İngilizce dilinde yayınlanmaya başlayan ulusal hakemli elektronik bir dergidir.

2017 yılından itibaren Aylık olarak yayınlanmaya, 2022 yılından itibaren ise senede en az dört defa yayınlanmaya başlayan **ASEAD** (Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi) TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından veri tabanında taranmakta, Doçentlik ve Teşvik başvurularında kabul görmektedir.

ASEAD akademisyenlerin bireysel veya disiplinler arası ortak çalışmalar yapmasına aracılık etmek, genç akademisyenlere yeni ufuklar kazandırarak teşvik etmek, akademisyenlere ortak çalışmalar yapabilecekleri yeni konular hakkında fikir ortamı oluşturmak, yeni kültür ve coğrafyalarla tanışmalarına imkan sağlamak amacıyla sosyal bilimler alanında sempozyumlar düzenleyerek akademik anlamda katkılar sağlamaktadır.

Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan eserlerdeki görüşler ve sorumluluk yazarına aittir. Yayın hakları saklı olup izinsiz hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Uluslararası hakemli ve alan indekslerinde taranan bir dergi olan Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin tarandığı indexler:

ASEAD Dergisi ULAKBİM DERGİ PARK Linki :
http://dergipark.ulakbim.gov.tr/asead/user

İletişim Adresi / Contact Info

aseadeditor1@gmail.com

http://dergipark.gov.tr/asead

www.aseaddergi.com

(ISSN: 2148-9963)

AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)

İÇİNDEKİLER

"ƏKİNÇİ" QƏZETİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ MƏSƏLƏLƏR VƏ ONUN XALQIN MİLLİ ŞÜURUNUN TƏŞƏKKÜLÜNƏ TƏSİRİ
Muxtarova Sevinc Valeh qızı **1-6**

APPLICATION OF "MULTIPLE INTELLIGENCE" THEORY IN FINE ARTS TEACHING METHODOLOGY
Emil Raul oglu Agayev **7-9**

SUCCESSION IN PRAYER
Dr. Ahmed RIFAI Assoc. Prof. Dr Adnan ALGUL **10-18**

COMPENSATION FOR PROCRASTINATION IN DEBT
Dr. Ahmed RIFAI Assoc. Prof. Dr Adnan ALGUL **19-32**

TÜRK EPİK UNSURLARININ AKTARILMASI BAĞLAMINDA NİZAMİ GENCEVİ'NİN "İSKENDERNAME" ŞİİRİ
Dr. Ülker BAHŞİYEVA **33-38**

COVİD-19'UN RUH SAĞLIĞI POLİTİKALARINA YANSIMALARI VE BİR MODEL ÖNERİSİ
Dr. İsmail AKGÜL **39-45**

ÇAY TARIMININ GELİR VE HARCAMALARA ETKİSİ: RİZE ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Önder DİLEK **46-58**

A BRIEF HISTORY OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN TURKEY
Koray KACAR **59-62**

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN HƏYATI VƏ LİRİK-FƏLSƏFİ YARADICILIĞI
Prof. Dr. Elman GULİYEV **63-68**

SARTRE' DA ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK BAĞLAMINDA İNOVASYON
Dr. Oktay TAVAS **69-76**

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİN ÖĞRENCİLERE VATANDAŞLIK BİLİNCİ KAZANDIRMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Melike FAİZ **77-89**

EXAMINING THE UNDERSTANDING APPROACH OF POLITICAL ISLAM "CASE STUDY OF AFGHANISTAN"
Edriss RASA **90-107**

A COMPARATIVE ANALYSIS OF HEALTHCARE SYSTEMS PERSPECTIVES ON HEALTH: OECD 2023 REPORT
Res. Assist. Kevser SEZER KORUCU Assoc. Prof. Dr. Erdal EKE Assoc. Prof. Dr. Aynur TORAMAN
Res. Assist. Muazzez YELSIZ Assist. Prof. Dr. Dilruba IZGUDEN **108-129**

IS THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS VALID IN G-10 COUNTRIES? EMPIRICAL FINDINGS FROM PANEL UNIT ROOT TESTS
Assoc. Prof. Dr. Sevilay KONYA **130-141**

SANATSAL İFADEYİ ŞEKİLLENDİREN TEKNİKLER: MONOTYPE TEKNİKLERİNİN İNCELEMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Buse KIZILIRMAK ÇEKİNMEZ **142-160**

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF ADOLESCENTS FOR A HEALTHY LIFESTYLE
Akbope KERIMBEKOVA **161-169**

OF İLÇESİ ÖRNEĞİNDEN SİYASETİN YERELE YANSIMASINA BİR BAKIŞ (1932-1994)
Prof. Dr. Zehra ASLAN **170-176**

ÖĞRENCİLERİN ÜNİVERSİTEYE HAZIRLIK SÜRECİ MALİYETLERİNİN AİLE BÜTÇESİNDEKİ YERİ VE ANALİZİ
Sevinç AZGIN Doç. Dr. Önder DİLEK..........177-197

UNDERSTANDING HABERMAS' THEORY OF LAW AND POLITICS
Lecturer Dr. Ayse YASAR UMUTLU..........198-213

ENFLASYONİST ORTAMDA BANKA DAVRANIŞLARI: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Öğr. Gör. Halil İbrahim YAVUZ..........214-225

ALIŞILMIŞIN DIŞINDA TERAKOTA ÇATI VE TAVANLAR
Doç. Dr. Betül AYTEPE SERİNSU..........226-232

BAKHTINIAN DIALOGIC STRUCTURE IN DOSTOEVSKY'S CRIME AND PUNISHMENT
Assoc. Prof. Dr. Victoria Bilge YILMAZ..........233-240

NİNNİLER ÜZERİNDEN BİR MİLLETİ OKUMA (TATAR ŞAİR ABDULLAH TUKAY'IN NİNNİ TARZI ŞİİRLERİ ÖRNEĞİNDE)
Prof. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN..........241-256

İKİNCİL SÖZLÜ KÜLTÜRÜN YENİ EDEBİ VERSİYONU, WATTPAD ROMANLARI VE SİYASET BİLİMİYLE İLİŞKİSİ
Yavuz Bülent BEKKİ..........257-261

ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI LİSANS PROGRAMINDA ÖĞRENCİLERİN KONUŞMA BECERİSİNDE YAŞADIKLARI SORUNLAR: FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Doç. Dr. Fatma KARAMAN Esma DEMİRCİ..........262-278

CARNEGIE RAPORUNA GÖRE BALKAN SAVAŞLARINDA TRAKYA'DA KARŞILIKLI KATLİAMLAR VE TAHRİBATLAR
Kıd. Ticaret Uzm. Fatih Turgay ELDEM..........279-294

TRADE ROUTES IN INNER RUSSIA: ON THE EXAMPLE OF THE SOUTHERN URALS OF THE EARLY TWENTIETH CENTURY
Zuhra Ramilevna SABIROVA..........295-300

THE EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON NATIONAL SECURITY AND POLITICS: THE TIKTOK CASE
Assoc. Prof. Dr. Faik TANRIKULU..........301-312

MATERIAL RESOURCES FOUND IN THE SOUTH OF UZBEKISTAN AND THEIR IMPORTANCE
Bibizaynab Rustam qizi MAHMUDOVA..........313-316

BİLGİ-BİLGİ HUKUKİ İLİŞKİLERİNİN ANA NESNESİ OLARAK
Araştırmacı Danakul SEYIMBETOVA Dr. Kalima TUENBAEVA Doç.Dr. Suikum MUSAYEVA..........317-326

TEXT AS A PROCESS AND PRODUCT OF SPEECH ACTIVITY
Elena Sergeevna MEZENTSEVA Khafiza Davranbekovna USMANOVA..........327-332

BİR EĞİTİM KURUMUNUN ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL FAALİYETLERİNİ GELİŞTİRMEDE TARİHSEL BİLGİNİN ÖNEMİ
Ergasheva Maftunakhan AVAZBEKOVNA..........333-337

ÖZBEKİSTAN'DA ŞİFALI BİTKİ ÜRÜNLERİNE TALEP ARTIŞI
Gulihayo Mahmudjon qizi IKRAMALIYEVA..........338-343

MAVİ KARAKOL KOYUNUNUN DAVRANIŞ TİPLERİNE BAĞLI BİYOLOJİK ÖZELLİKLERİ
Prof. Dr. Zhanibek Anuarbekovich PARZHANOV Doç. Dr. Ermakhan Ibadullaevich KISTAUBAYEV..........344-356

THEORY OF LITERATURE IN SCHOOL STUDY
Kozhak Nazym ABAYKYZY Olga Andreevna STYCHEVA..........357-362

BİLGİ-BİLGİ HUKUKİ İLİŞKİLERİNİN ANA NESNESİ OLARAK

Araştırmacı Danakul SEYIMBETOVA
Kazak Ulusal Üniversitesi El-Farabi
Almatı, Kazakistan
Dana_2976@mail.ru
Dr. Kalima TUENBAEVA
Kazak Ulusal Üniversitesi El-Farabi
Almatı, Kazakistan
Doç.Dr. Suikum MUSAYEVA
Güney Kazakistan M.Auezov Üniversitesi
Çimkent, Kazakistan

ÖZET

Toplumdaki bilginin artan rolü, bilimin çeşitli alanlarında temel ve uygulamalı araştırmaların gelişmesiyle ilişkilidir ve bunlarla «bilgi» kavramıyla ilişkilidir. Bilgilerin kullanımı, dağıtımı ve depolanması süreçleri, bilgilendirici yasal ilişkilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunur. Bu nedenle makale, bir kişinin hayatındaki bilginin anlamını belirlemek için «bilgi», «bilgi edinme hakkı», «bilgi hakkı», «bilgiye erişim hakkı» kavramlarının bir analizini gerçekleştirmiş olup, birkaç yazarın görüşleri sunulmuştur.

Kazakistan Cumhuriyeti'nin bilgi mevzuatında ve bağlantılarında «bilgi» kavramı incelenmektedir. Bilgi hukuki ilişkilerinin özellikleri, içeriği ve yapısı hakkında bilgiler gözden geçirilir.

Kütüphane alanındaki bilgi ilişkilerinin yasal düzenleme sisteminin kapsamlı olduğu ve uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilkelerini ve normlarını, kütüphane işini düzenleyen yasal normlar da dahil olmak üzere bilgi mevzuatının temel normlarını, kütüphane bilgilerinin korunmasına ilişkin cumhuriyet mevzuatının diğer endüstri normlarını, uluslararası hukuka ilişkin sorumluluk normlarını da içeren diğer endüstri normlarını içerdiği belirtilmektedir.

Bilgi alanını düzenleyen stratejik nitelikteki en önemli belgelerin etkisi altında kütüphane alanındaki bilgi hukuki ilişkilerinin dönüşümü kaydedilmiştir.

Makalede kütüphane alanında gelişen bilgi hukuki ilişkilerine özel dikkat gösterildi. Bu yasal ilişkilerin özel bir bilgi hukuki ilişkisi olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi ilişkileri, Hukuki ilişkiler, Kütüphane alanındaki bilgi ve hukuki ilişkiler, Kütüphane

АҚПАРАТ-АҚПАРАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ НЕГІЗГІ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Сейтимбетова Данакул
Туенбаева Калима
Мусаева Суйкум

РЕЗЮМЕ

Қоғамдағы ақпараттың рөлінің артуы ғылымның әртүрлі салаларында іргелі және қолданбалы зерттеулердің дамуымен байланысты және оларды «ақпарат» ұғымы байланыстырады. Ақпаратты пайдалану, тарату, сақтау процестері ақпараттық құқықтық қатынастардың пайда болуына ықпал етеді. Сондықтан, мақалада ақпараттың адам өміріндегі маңызын белгілеу үшін «ақпарат», «ақпарат алу құқығы», «ақпараттық құқық», «ақпаратқа қол жеткізу құқығы» ұғымдарына талдау жасалынып, түрлі өз қарастар қамтылып, бірнеше авторлардың пікірлері келтірілген.

«Ақпарат» ұғымында Қазақстан Республикасының ақпараттық заңнамасы мен байланысы зерттеледі. Ақпараттық құқықтық қатынастардың ерекшеліктері, олардың мазмұны, құрылымы туралы мәліметтер қарастырылады.

Кітапхана саласындағы ақпараттық қатынастарды құқықтық реттеу жүйесі кешенді сипатқа ие және халықаралық құқықтың жалпы қабылданған қағидаттары мен нормаларын, ақпараттық заңнаманың базалық нормаларын, оның ішінде кітапхана ісін реттейтін құқықтық нормаларды, кітапхана ақпаратын қорғауға қатысты республикалық заңнаманың өзге де салалық нормаларын, халықаралық құқық үшін жауапкершілік туралы нормаларды қамтитыны атап өтіледі.

Ақпараттық саланы реттейтін стратегиялық сипаттағы аса маңызды құжаттардың ықпалы мен кітапхана саласындағы ақпараттық құқық-қатынастардың трансформациясы айтылады. Мақалада кітапхана саласында қалыптасқан ақпараттық құқықтық қатынастарға ерекше назар аударады. Бұнда ақпараттық құқықтық қатынастардың ерекше түрі болып табылады деген пікір айтылады.

Түйін сөздер: ақпарат, ақпараттық құқықтық қатынастар, құқықтық қатынастар, кітапхана саласындағы ақпараттық-құқықтық қатынастар, кітапхана.

КІРІСПЕ

XX ғасырдың 70-жылдарынан бастап әлемнің көптеген елдерінде ақпараттық процестердің қарқынды дамуымен ақпарат ағыны басталды. Ақпараттық қоғамның пайда болуымен сипатталатын жүйенің негізіне - ақпараттық қоғам деп аталатын жаңа қоғамның дамуының негізгі қозғаушы күші ретінде шексіз ақпарат алмасу, қызмет көрсету және ақпарат өндіру үрдістері кіреді.

Ақпараттық - коммуникациялық технологиялар қызметтің барлық салаларына – білім беру, денсаулық, экономика бағыттарында белсенді дамып, енгізілуде. Өйткені, ол жалпы қоғамның, оның әрбір жеке мүшесінің де қалыпты өмір сүруінің, жұмыс істеуі мен дамуының ажырамас бөлігі болып табылады.

Көптеген дамыған және дамушы елдер ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту мен таратудың артықшылықтарын толық түсінді. Ақпараттық қоғамға қарай жылжу адамзат өркениетінің болашағына апаратын жол екендігіне ешкімнің күмәні жоқ. Ақпараттық қоғамды дамыту міндеттердің тұтас кешенін шешуді көздейді. Олардың негізгілері қоғамның әрбір, жекелеген мүшесі үшін ақпаратты еркін іздеу, алу, өндіру және тарату мүмкіндігін қамтамасыз ету, бұқаралық ақпарат құралдарын дамыту, қолжетімді ақпараттық ресурстар қалыптастыру, ақпараттық қызметтер көрсету, ақпараттық жүйелерді құру, дамыту және жұмыс істеу жағдайларын қамтамасыз ету, бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру сияқты кешенді міндеттерді шешуді қажет етеді [1].

Соңғы жылдары ақпараттың қоғамдағы маңыздылығының өсуіне байланысты туындап, заң тұрғысынан реттеп, қадағалауды қажет ететін бірқатар: «ақпараттық құқық», «ақпараттық-құқықтық қатынастар», «ақпарат құқығы», «ақпаратқа қол жеткізу құқығы», «ақпарат объектілері» ұғымдарының нақты анықтамасы мен сипаттамаларын, стандартты негізін, қамту аясын белгілеу қажет.

«АҚПАРАТ» ҰҒЫМЫНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ МӘНІ

Қоғамда, күнделікті өмірде, қызмет саласында ақпараттық коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданылуы, олардың жалпылық сипаты мен ауқымы ақпарат алмасудың рөлі мен маңыздылығын арттырып, ғылымда ақпаратқа қатысты жаңа тұжырымдаманы – ақпаратпен байланысты қатынастарды тудырды.

«Ақпарат» ұғымының нормативтік бекітілуі туралы айтатын болсақ, оны әртүрлі дереккөздерде түрлі сала мамандарының түсіндіруілері көп кездеседі. Сондай-ақ, ғылымда «ақпарат» ұғымының философиялық, математикалық-кибернетикалық және құқықтық түсіндірмелері бар.

Дереккөздерде бұл ұғымның аясында қоршаған әлем туралы және осыған байланысты адам әрекет ететін процестер туралы ақпарат берілетінін немесе олар заманауи технологиялардың көмегімен танылатынын түсіндіреді. Сондай-ақ, бұл тұжырымдама істің немесе бір нәрсенің жай-күйі туралы хабардар ететін хабарды білдіреді деп те сипатталады [2].

МЕМСТ 7.0-99 «Ақпараттық - кітапханалық қызмет, библиография» Мемлекетаралық стандартында «ақпарат» ұғымына: «адам және (немесе) арнайы құрылғылар коммуникация процесінде материалдық немесе рухани әлем фактілерінің көрінісі ретінде қабылдайтын мәліметтер» деп түсінік берілген [3].

Қазақстан Республикасындағы «ақпарат» ұғымының заңнамалық анықтамасы «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» заңының 1-бабында:

1) ақпарат – кез келген нысанда тіркелген тұлғалар, заттар, фактілер, оқиғалар, құбылыстар және процестер туралы мәліметтер;

2) ақпаратқа қол жеткізу – мемлекет кепілдік берген, Қазақстан Республикасының Конституциясында және заңдарында бекітілген, ақпаратты заңмен тыйым салынбаған кез келген тәсілмен әркімнің еркін алу және тарату құқығы, деп көрсетілген [4].

«Ақпарат» ұғымының кең таралуына, ғылым мен білімнің барлық бағыттарында орнығуына байланысты зерттеушілердің ақпараттық құқықтық қатынастардың қоғамдағы, құқықтағы рөлі жоғары бағаланып, әртүрлі көзқарастар, теориялар мен тұжырымдамалар қалыптасты. Яғни, ақпараттарды пайдалану ақпараттық салада жаңа құқықтық қатынастарды туғызды.

АҚПАРАТ - АҚПАРАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ НЕГІЗГІ ОБЪЕКТІСІ

Ақпарат құқықтық қатынастар объектісі ретінде мемлекет, қоғам және азаматтар қызметінің барлық салаларында көрініс табуда. Нақты шындықты көрсететін ақпарат ұғымы аясындағы мәселелерді талдауды бастамас бұрын, «құқықтық қатынастар объектілері» ұғымының, құқық теориясының әртүрлі тұжырымдары тұрғысынан мәнін ашуға арналған бірқаттар зерттеулерге назар аударайық.

Құқық саласында зерттеу жүргізген бірқатар ғалымдар бұл ұғымды материалдық және рухани игіліктерді құқықтық қатынастардың объекті, мәні ретінде түсінуді ұсынып, оларды пайдалану, мемлекеттік басқаруды тудырады деген көзқарас білдіреді.

С.А.Комаров «Құқықтық қатынастар объектілері» ұғымына қатысты бұл мәселені терең, мұқият зерттеп, ұғымының мәнін ашуды субъективті құқықтар мен субъективті заңды міндеттерден туындайтын әлемдік құбылыстар ретінде екі түрлі көзқарас арқылы салыстырмалы түрде түсіндіріп, сипаттайды.

Біріншіден, құқықтық қатынастардың объекті мәнін тек адамдардың іс-әрекеттері, яғни іс-әрекеттер деген көзқарас тұрғысынан қарастырса, екіншіден, зерттеліп отырған ұғымды басқа қырынан материалдық игіліктермен байланысты заттар, мүліктермен байланысты көрсете отырып, материалдық емес байлықтармен адамның өмірі, денсаулығы, ар намысы және рухани игіліктермен музыка, сурет өнері, тіл өнері, әдебиет, ғылым мен техниканың жетістіктері, қағаздармен байланысты түрлі құнды құжаттар, акциялар, сертификаттар мен дипломдар т.б құқықтық қатынастарға қатысушылардың іс-әрекеттерінің нәтижелері деген плюралистік тұрғыдан түсінік береді [5].

Р.Ш.Сатвалдиев құқықтық қатынастардың мәнін субъективті құқықтар, материалдық, рухани игіліктер, жеке және мемлекеттік мүдделер, қызметтік қажеттіліктер мен онымен байланысты туындайтын құқықтық қатынастардың нәтижесі екенін атап көрсетеді [6].

Осылайша, зерттеушілердің көзқарастарына сүйене отырып, құқықтық қатынастардың объективтілік тақырыбының көптеген аспектілері бар деген қорытындыға келуге болады. Бұл құбылыс бойынша бірыңғай ұстаным жоқ, бірақ айтылған тұжырымдар негізінде біз осы құқықтық қатынастар объектісі маңыздылығын анықтай аламыз. Заңды тұлғалардың құқықтық қатынастарға түсу себептерін, құқықтары мен міндеттерін орындау

және іске асыруға бағытталғанын түсінеміз. Демек, ақпараттық қатынастарда ақпараттың өзі құқықтық қатынастардың объектісі болып табылады.

АҚПАРАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ТҮСІНІКТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Ақпараттық - құқықтық қатынастарға» байланысты ұғымдары кеңінен таралып, көптеген анықтамалары қалыптасты. Осы ұғымдардың бірнешеуіне айта кетер болсақ: М.Н. Марченконың пікірінше, құқықтық қатынас - бұл құқық нормаларымен реттелген қоғамдық қатынас, оның қатысушылары мемлекет қорғайтын және кепілдік беретін субъективті құқықтар мен заңды міндеттердің иелері болып табылады [7]. Ол, құқықтық қатынастар - әлеуметтік қатынастардың ерекше түрі ретінде экономикалық, әлеуметтік, саяси және басқа да қоғамдық қатынастарға делдал бола отырып, осы қатынастарға қатысушылар арасындағы өзара әрекеттесудің заңды нысаны ретінде қызмет етеді.

Құқықтық қатынастар мемлекеттің тұрғыдан қадағаланатын құқықтық нормалар негізінде қалыптасады және бұл оларды қоғамның негізін құрайтын адамдардың еркі мен санасына қарамастан пайда болатын экономикалық, дәлірек айтқанда өндірістік қатынастардан ажыратады.

Субъективті құқықтар мен заңды міндеттер арқылы жүзеге асырылатын қатысушылар арасындағы көптеген әртүрлі байланыстар және оларды пайдалануға және іске асыруға бағытталған бірқатар нақты шаралармен бірге олар құқықтық қатынастардың құқықтық мазмұнын құрайды, деп көрсетеді.

В.В.Лазарев құқықтық нормалардың бастауы, заңға дейін туындайтын құқықтық қатынастар, олар қоғамдық қатынастарды құрайды, салдарынан құқықтық нормалардан туындайтын құқықтық қатынастар заңды фактіге негізделген. Сондықтан жалпы құқықтық нормаларда қамтылған мемлекеттің еркін қолданады, оған мемлекет кепілдік береді және қорғайды. Олардың ерікті сипатына, туындайтын ерекшеліктеріне қарай талдайтын болсақ, мемлекеттің еркі құқықтық қатынастар объектісінен тәуелсіз, құқықтық нормаларда көрінетіндігінде, сонымен қатар құқықтық қатынастарға қатысушылардың жеке еркі олардың пайда болуына, өзгеруіне және тоқтатылуына байланысты білдірілетіндігінде көрінеді деп ойын тұжырымдайды [8].

Мемлекет тарапынан құқықтық қатынастарды заң шеңберінде іске асыру барысында қатынастарға түсетін міндетті тұлғаның немесе уәкілетті мекеменің құқығы бұзылса, оларды қорғау үшін міндетті қажетті жағдайлар жасап, шаралар қабылдауға тиіс. Жалпы айтқанда құқықтық қатынастарға түсетін тұлғалардың мемлекеттің қатысуынсыз құқықтары қамтамасыз етіледі деп айтуға болады.

Осылайша, құқық қатынастар бойынша көзқарастардың біршамасын зерделей келе, құқықтық қатынастар тақырыбының көпқырлы екендігі, сонымен қатар ақпараттық - құқықтық қатынастар ұғымын да нақтылап кету керектігі анықталды.

Т.Ш.Иззатов «Ақпараттық - құқықтық қатынастар» ұғымына - пайда болу нысанына қарамастан қоғамдағы адамдар, құжаттар, заттар, объектілер, фактілер, оқиғалар,

құбылыстар мен процестер арасындағы құқықтық қатынастар, яғни ақпаратты мақсатты түрде қайта бөлу процесі деп нақтырақ анықтама береді.

К.Ж.Амиржан бұл ұғымды түрлі ғалымдардың көзқарастары тұрғысынан түсіндіріп, бірнеше авторлардың пікірлерін салыстыра келе, ақпараттық құқықтық қатынастардың ерекшеліктері, олардың мазмұны, құрылымын қарастырып, ақпараттық құқықтық қатынастарды құқық нормаларымен реттелетін әлеуметтік қатынастар ретінде анықтауға тырысқан [9].

Ақпаратқа деген сұраныстың артуы ақпараттық қызметті жеке нысанға бөлуге, бұл құқықтық қатынастардың материалдық емес объектілерінің пайда болуына әкеледі. Сонымен, заң аясында ақпараттық қатынастарды реттеу белгілі бір құқықтық шектеулерді белгілеу, ақпараттық – құқықтық қатынастар мәселелері бойынша мінез-құлық шарттарын әзірлеу және ақпараттық құқық стандарттарын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, егер біз «ақпараттық құқық» ұғымының мәнін нақтылау туралы тұжырымдарды ескеретін болсақ, ол ақпаратты және онымен байланысты туынды өнімдерді алу, зерттеу, құру, сатып алу, тарату тұрғысынан қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы ретінде қарастырылады.

Зерттеулерге сүйене отырып, мемлекет пен құқық теориясында құқықтық қатынастар басты категориялардың біріне жататынын, нормативтік құқық саласында пікірталастар турдыратын мәселелердің бірі екені анықталды. Адамның табиғи құқықтары мен міндеттеріне сәйкес құқықтық қатынастар туындайды және мемлекет дау туғызатын, басты мәселелерді заңды түрде бекітеді, яғни заңды қатынас рәсімделеді. Ал, «ақпарат алу құқығы» ұғымын анықтау бойынша мәліметтерді зерделесек, осы бағытта жазылған зерттеулерге сүйене отырып, ұғымды анықтауға байланысты бірқатар пікірлердің бар екендігі анықталды.

«Ақпарат алу құқығы» ұғымына байланысты зерттеулер жүргізген Т.В.Пашнина бұл түсініктің заң бойынша бекітілген терминінің жоқ екендігін алға тартып, осы құқықтық категорияның мәнін ашуға тырысқан әртүрлі авторлық түсіндірмелерді ұсынады [10]. Автор ұғымға қатысты ойын ақпаратқа құқықтың дербестігін танумен және зерттелетін құқықтың дербестігін жоққа шығарумен байланысты екі түрлі бағыт арқылы дәлелдеп, түсінудің екі негізгі тұжырымдамасы келтіреді.

Екі тұжырымдамада да ақпарат алу құқығын түсіндіруге жалпы және шағын көзқарас ерекшеленеді. Автор ақпаратқа құқық кең мағынада құқықтар жүйесінде байланыстырушы буын ретінде әрекет ететінін көрсетеді. Ол «ақпарат құқығының» шекараларын анықтауға бағытталған кең көзқарас аясындағы зерттеушілердің әрекеттеріне талдау жүргізеді.

Зерттеулерде «Ақпарат алу құқығын» тар көзқарас тұрғысынан «ақпаратқа қол жеткізу құқығымен» сәйкестендіру анықталды. Бірнеше ғалымдардың ақпаратқа қол жеткізу құқығының дербестігін дәлелдеуге бағытталған әрекеттері, сонымен қатар, көрсетілген құқықтың ерекшелігі мен сипатын растайтын шетелдік зерттеулердің материалдары бар екендігі анықталды.

«Ақпарат құқығы» мен «ақпаратқа қол жеткізу құқығы» арасындағы жалпы және түрлі ұғымдар ретінде қатынасы туралы көптеген көзқарастар нақтыланды. «Ақпарат құқығының» дербес ұғым ретінде тануды жоққа шығаруды жақтаушылар оны ой мен сөз бостандығының элементі ретінде ғана қарастыратыны анықталды.

Автор азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары жүйесіндегі ақпаратқа құқықтың дербестігін, сондай-ақ оның ақпараттық құқықты қалыптастыру мен дамытудағы шешуші рөліне назар аударады. Жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі - қол жетімділігі шектелмеген ақпаратты құқықтық бекіту. Әрине, елімізде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған көптеген заңдар қабылданған.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-бабының 4-тарауында барлық заңдар, Республика қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттар жарияланады. Азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне қатысты нормативтік құқықтық актілерді ресми түрде жариялау оларды қолданудың міндетті шарты болып табылады. 18-бабы, 3- тарауына сәйкес «Мемлекеттік органдар, қоғамдық бірлестіктер, лауазымды адамдар және бұқаралық ақпарат құралдары әрбір азаматқа өзінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен, шешімдермен және ақпарат көздерімен танысу мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті. Ал, 20-бабының 2-тарауы бойынша «Әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін ақпарат алуға және таратуға құқығы бар. Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпиясы болып табылатын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді» деп көрсетілген [11].

Қазақстанда ақпараттық қатынастарға байланысты қабылданған заңдарға сүйене отырып, ақпаратты кез-келген заңды түрде еркін алуға, іздеуге, беруге, өндіруге және таратуға ақпараттық өкілеттіктерді қамтитын кешенді субъективті ақпараттық құқық ретінде түсіндірілетінін көреміз. Кейбір жағдайларда қоғамдағы ақпарат алмасу саласындағы азаматтардың өзге де конституциялық құқықтарын, яғни ой, сөз және бұқаралық ақпарат бостандықтарын осы кешенді құқықпен сіңіру мүмкіндігі де көзделеді.

Жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету шараларының бірі қол жетімділігі шектелмейтін ақпаратты заңнамалық бекіту болып табылады. Ол өте ауқымды және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған.

Басқаша айтқанда, ақпаратқа жалпы көзқарастың өкілдері ақпаратты кез-келген заңды түрде еркін алуға, іздеуге, беруге, өндіруге және таратуға ақпараттық өкілеттіктерді қамтитын кешенді субъективті ақпараттық құқық ретінде түсіндіреді.

АҚПАРАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ КІТАПХАНА САЛАСЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Соңғы кезде елімізде ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етудегі кітапханалардың рөлі, ақпаратты қамтитын интернет-ресурстарға қарағанда біршама төмен, бұл өз кезегінде мәдени және ақпараттың өзіндік ерекшелігін, сенімді ақпаратты сақтаудың, өңдеудің,

берудің және таратудың маңызды көзін жоғалту қаупін тудырады деген пікірлер айтылуда. Сонымен қатар, сенімді ақпаратқа негізделген білім қоғамына көшу кітапхана саласын жаңғырту қажеттілігін көрсетеді.

Ақпарат алу құқығын жеке тұлғаның негізгі, ажырамас құқығы деп түсінуге болады, ол ақпараттық өкілеттіктер жиынтығынан, сонымен қатар жеке тұлға мен қоғамның ақпарат пен ақпараттың қауіпсіздігін қорғауды қамтамасыз етеді. Ақпаратты құру, іздеу, алу, беру, тарату үрдісі кітапхананың басты міндеттері болғандықтан, ақпараттық құқықтық қатынастардан туындайтын мәселелерден кітапханалық-ақпараттық ғылым саласы да шет қала алмайды.

Бүгінде кітапханашы маманға түсетін ақпарат ағындары одан ақпараттық технологияларды, кітапханалық ақпараттық, анықтамалық жүйелерді, ақпаратты қорғаудың заманауи бағдарламалық және техникалық құралдарын, компьютерлік бағдарламалар мен ғаламдық Интернет желісі, авторлық құқық және сабақтас құқықтарға және т.б. Заңдарды меңгеруді талап етеді. Сондықтан бұл процестер мемлекет алдына ақпараттық саладағы қоғамдық қатынастарды тиімді құқықтық реттеу мәселесін қояды.

Ақпараттық технологияларды дамыту кез келген мемлекеттің, оның ішінде Қазақстан Республикасының ақпараттық заңнамасын жетілдіруді талап етеді. Бұл процестер заң шығарушының алдына ақпараттық саладағы қоғамдық қатынастарды тиімді құқықтық реттеу мәселесін қояды. Қазақстанда ақпараттық - құқықтық қатынастар саласындағы қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған біршама нормативтік құқықтық актілер қабылданды, біршама ақпараттық салалық нормативтік құқықтық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Қазақстан Республикасының ақпаратқа байланысты заңнамалары Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы», «Ақпаратқа қол жеткізу туралы», «Ақпараттандыру туралы», «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы», «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» т.б. Заңдарына негізделеді және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілерінен тұрады, алайда осы уақытқа дейін «Кітапхана ісі туралы», «Құжаттардың міндетті данасы туралы» Заңдар қабылданбағандығы ақпаратпен жұмыс істейтін кітапхана қызметкерлеріне ақпараттық - құқықтық қатынастарға байланысты біршама қиындықтар туғызады әрі осы бағытта жұмыс жасау керектігін айқын көрсетеді.

«Кітапхана ісі туралы» Заң қабылдау цифрлық коммуникация жағдайында кітапханалардың рөлін күшейту және олардың қызметін құқықтық реттеуді жетілдіру, азаматтардың басқа да құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ету, мемлекеттің ақпараттық-мәдени мұрасын сақтау, сондай-ақ ақпараттық қызметтер көрсетуді қамтамасыз ету процесінің деңгейі мен тиімділігін арттыру үшін маңызды мәнге ие.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ақпаратты құру мен оны тұтынушыға ұсынуға дейінгі ақпараттық қатынастар, ақпараттық технологиялық жүйелерді жобалау мен енгізу, ақпаратты қорғау және ақпараттық-құқықтық қатынастарға қатысушы субъектілердің құқықтарын қорғау үдерістері мемлекеттің бақылауынсыз жүзеге асырыла алмайды. Сонымен қатар, ақпараттық салаға мемлекеттік араласудың қажеттілігі мен мүмкіндіктерінің шекарасы, ақпараттық ортаны мемлекеттік бақылау, адамзаттың немесе қоғамдық сана мен мінез-құлқына әсер ету сипаты бойынша ең тиімді болып табылады.

Зерттеулерге талдау жасай отырып, «құқықтық қатынастар объектілері», «ақпараттық құқық», «ақпараттық құқықтық қатынастар» анықтамалары, ақпарат құбылысының мәні, құқықтық табиғаты, сондай-ақ ақпараттық құқықтар мен міндеттердің мазмұны мен жіктелуі туралы бірыңғай қалыптасқан пікір жоқ екендігі және әртүрлі пікірталастар негізінен құқық саласында жүріп жатқаны анық байқалады. Пікірлер көп жағдайда терминологиялық сипатта, ал кейде жеке зерттеушілердің әртүрлі әдіснамалық ұстанымдарының нәтижесі ретінде көрініс табатыны, яғни, бұл ұғымдардың жеткілікті түрде жалпыға бірдей танылған, бірегей теориясының жоқ екендігі анықталды. Оның басты себебі, бұл терминдердің қолданысқа ХХ - ғасырдың соңында ғана түсе бастағанымен және бұл бағыттағы пікірталастардың әлі де жалғасып жатқанымен түсіндіруге болады.

Қазіргі кезеңде ақпаратпен байланысты құқықтық қатынастарды жан-жақты сипаттауға және сонымен қатар ақпарат саласындағы құқықтық реттеудің ерекшеліктері мен мәселелерін анықтауға мүмкіндік беретін құқықтық категория ретінде білім тұжырымдамасын қалыптастыруға арналған жалпыланған ғылыми материалды талдау және жалпылау өзекті болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Жатканбаева А.Е. Правовые аспекты информационной безопасности в Республике Казахстан. - Алматы, 2009. - 304 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: около 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. - М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.
3. Международный стандарт ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография»// https://ifap.ru/library/gost/7099.pdf (07.11.23 қолжетімді).
4. «Ақпаратқа қолжеткізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V ҚРЗ // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000401(07.11.23 қолжетімді).
5. Комаров С.А. Общая теория государства и права: учебник. - 7-е изд. - СПб.: Питер, 2008. – 512 с.
6.Сатвалдиев Р.Ш.Деятельность государства в сфере обеспечения информационной безопасности // Вестник ТНУ. – 2017.– № 2/10. – С.174-182.
7. Марченко М. Н. Теория государства и права: учебник. - 2-е изд., перераб. и доп.–М.: Проспект, 2012.– 636 с.
8. Иззатов Т.Ш. Механизм реализации конституционного права граждан на информацию в Российской Федерации Автореф. дис. на соиск. учен. степ. к.ю.н. Спец. 12.00.02. в РФ: автореф. дис.…канд. юрид.наук.–М.,2002.–С.11.

9. Амиржан К.Ж. Информационные правоотношения: общетеоретический аспект // Вестник Омского университета. Серия«Право». – Омск, 2017. - №1(50). – С.31–35.
10. Пашнина Т.В. Дискуссионные аспекты определения термина «право на информацию» //Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – 2017.- Т. 17.- № 2. - С.98–105.
11. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 // https: //adilet . zan. kz/kaz/docs/K950001000_(07.11.23 қолжетімді).